

מחקרים בקליטת העלייה

האם דוברי לשון עוצמתית זקוקים להעצמה?

מאירה בלושטיין ואילנה שוהמי

מדיווחיהם של העולים עולה כי יש צורך לפתח מדיניות מכילה יותר בתחום השירותים ומתן הזכויות לכלל העולים, ובתוכם גם לאלו המשתמשים בלשון 'עוצמתית'. יתר על כן, הממצאים שהתקבלו במחקר זה מצביעים על הצורך ליצור מודעות רבה יותר לעלייה כתהליך, כממשות שאנשים מתמודדים איתה. כמו כן המחקר מצביע על הצורך לתעד חוויות אישיות, ביוגרפיות ואפיוזודות בחיי היומיום, כדי לטפח את המודעות לצורכיהם של העולים בתהליך התערותם וקליטתם. המחקר גם התמקד בקבוצת גיל שמעל ל-50, ובכך ייחודו.

הקדמה

מאמר זה הוא חלק ממערכת מחקרים המתעדים את תגובותיהם של אנשים כלפי מדיניות הלשון של ישראל, בהתבסס על חוויות היום-יום שלהם (שוהמי, בהכנה). המאמר מתמקד במיוחד בחוויות הקשורות בשימוש בשפה שעולים דוברי אנגלית חווים בנסיבות שונות בישראל. ההיבט הייחודי של מחקר זה נובע מן הסטאטוס המיוחד של הלשון האנגלית בישראל, הנהנית כאן מיוקרה ללא השוואה עם שפות אחרות. האנגלית היא כיום השפה הבינלאומית של העולם (לינגואה פרנקה), היא שמישה בחיים הציבוריים, היא נלמדת בכל בתי הספר החל מגיל מוקדם מאוד, והיא השפה העיקרית של הטקסטים האקדמיים במוסדות החינוך הגבוה. בה-בעת האנגלית היא גם לשון האם של יותר מ-85,000 עולים שהגיעו לישראל – מאז הקמתה ובטרם הוקמה – מארצות דוברות אנגלית כגון ארצות הברית, אנגליה ומארצות אחרות דוברות אנגלית ויצרו בה קהילה תוססת מאוד (Waxman, 1995). בעוד שמדיניות הלשון בישראל הייתה בדרך כלל מדיניות 'גורעת' (subtractive), כלומר הייתה ציפיה מן העולים לנטוש את לשון האם שלהם ולרכוש את העברית, מצבה של האנגלית היה שונה למדי. בעוד שבתקופת המנדאט, כאשר בריטניה שלטה שלטון קולוניאלי בארץ ישראל, וגם בעשור שלאחר סיום המנדאט ב-1948, האנגלית נתפסה כ'לשונו של האויב', היחס אליה השתנה במהלך השנים מן הקצה אל הקצה עם התחזקות מעמדה של האנגלית כלשון בינלאומית. כך קרה שמאז שנות השישים הפכה האנגלית – בקצב מתגבר והולך – ללשון עוצמתית, בעלת נראות ושימושיות גבוהה. דוברי העברית רואים באנגלית שפה שעליהם ללמוד מטעמים מעשיים.

השאלה שאנחנו מציגות כאן נוגעת לשתי הפנים שבהן מתגלית האנגלית בישראל: מחד, זוהי לשון הנהנית מיוקרה רבה, ממיצב ומכוח בישראל, ובה בעת היא הלשון הראשונה, לשון הבית ולשון ההגירה של עולים

מאירה בלושטיין עובדת כמורה לאנגלית ורוב עיסוקה בתחום חינוך מבוגרים. בעלת תואר B.A. בהוראת אנגלית מארה"ב ותואר M.A. בהוראת אנגלית מאוניברסיטת תל אביב. הרצתה על נושא המאמר המוצג כאן, יחד עם פרופ' אילנה שוהמי, בכנסים שונים בארץ ובבריטניה.

פרופ' אילנה שוהמי משמשת ראש התוכנית להוראה ורכישת שפות בבית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב. תחומי התמחותה המחקריים קשורים למגוון נושאים האופייניים לחברות רב לשוניות – מדיניות לשונית, מבחני שפה בהקשר ביקורתי, הישגים לימודיים של תלמידים מהגרים, ונוף לשוני. פרופ' שוהמי היא העורכת של כתב העת Language Policy. זכתה בפרס מפעל חיים עבור הישגיה בתחום מבחני שפה מהארגון הבינלאומי למבחני שפה (ILTA) לשנת 2010.

רבים החיים בישראל. האם העולים תופסים את המיצב הייחודי הזה של שפתם כיתרון או שהם חווים אותם קשיים שמתחבטים בהם עולים דוברי שפות יוקרתיות פחות? כלומר, במקרה של האנגלית השאלה שנשאלת היא – האם לשון יוקרתית ועוצמתית מספקת לדובריה יתרונות מיוחדים או שמא העולים דוברי האנגלית זוכים לאותו יחס, לא-אחת שלילי שמקבלים דוברי השפות הנתפסות כישוליות יותר? במחקרנו תיעדנו את חוויות החיים של אנשים שהיגרו לישראל מארצות הברית, קנדה, בריטניה, אוסטרליה ודרום אפריקה, שלשונם הראשונה היא אנגלית. כולם השיבו לשאלות בראיונות מובנים-למחצה שבהם התבקשו לדווח על חוויותיהם היומיומיות תוך התייחסות לאפיונות הקשורות בלשון. המאמר פותח בסקירה על המיצב של האנגלית בעולם כיום. לאחר מכן נפרשת ההיסטוריה של התפקיד שמילאה האנגלית בישראל ומתואר מקומם של דוברי האנגלית בה. בעקבות זאת מוצג דוח על המחקר ותוצאות המחקר בנוגע לחוויות היומיום של דוברי אנגלית בישראל מן הבחינה הלשונית. על בסיס תוצאות אלה מוסקות מסקנות וניתנות המלצות לגבי הצורך לתת את הדעת על האנשים שמאחורי הלשונות ומיציביהן, ולעודד נקיטת מדיניות מכילה (inclusive), בלא קשר הכרחי ללשון הראשונה הספציפית שהעולים משתמשים בה.

אנגלית בעולם – כיום

האנגלית היא בימינו לשון בינלאומית וגלובלית, שפה משותפת לדוברי לשונות אחרות (lingua franca) כמו גם לשון לאומית בארצות דוברות אנגלית. תכופות נטען שבעבר ניסו הבריטים להפיץ את תרבותם על ידי שימוש באנגלית כלשון הדיכוי והשלטון הקולוניאלי בקיסרות שלהם במאה ה-19 (Philipson, 1991). על רקע מצבה הבינלאומי של השפה ובעיקר בעקבות היתרונות הכלכליים והחברתיים שיש לדובריה בעולם הגלובלי, לומדים אותה אנשים בכל רחבי העולם (Spring, 2007) מתוך הנחה שידע בשפה זו יכול להביא לשיפור ניעותם החברתית או המקצועית. בה בעת, עקב הדימוי והמיצב של האנגלית, אלה הדוברים אותה כשפה ראשונה נוטים במקרים רבים לבודד עצמם תרבותית מדוברי לשונות אחרות, מאחר שרבים מהם אינם מדברים לשון אחרת (Sifakis & Sougari, 2003). בנוסף, דוברי השפה נוטים להמעיט בחשיבות הרב לשונית, במיוחד משום שלאנשים רבים ברחבי העולם יש ידע כלשהו באנגלית (Fishman, 1998), והם מתאימים את עצמם לדוברי שפה זו.

אנגלית בישראל – בעבר וכיום

בתקופת המנדט הבריטי (1922–1949) הייתה האנגלית אחת משלוש הלשונות הרשמיות בארץ, לצד העברית והערבית. כאשר הוקמה מדינת ישראל, איבדה האנגלית את מעמדה הרשמי. אך כיום, על אף שאיננה שפה רשמית בארץ, מרבים להשתמש בה במסחר, באקדמיה, בחינוך, באינטרנט ובכלי התקשורת. האנגלית היא לשון רבת עוצמה ויוקרה בזירה הסוציו-לשונית בארץ. במונחים של נראות בנוף הלשוני, למשל שלטים וטפסים במרחב הציבורי, נוכחות האנגלית אינה נופלת בהרבה מנוכחות העברית. ואכן, מחקרים מראים שמבחינת הנוף הלשוני האנגלית תופסת מקום מרכזי, למשל חנויות יתלו שלטים באנגלית כדי לקדם את עסקיהן, ובכל המרחבים דוברי העברית השימוש באנגלית בשלטים ציבוריים ופרטיים רווח כמעט כמו השימוש בעברית. תופעה זו כוללת בנייני ציבור כגון משרדי הממשלה, בתי חולים, אוניברסיטאות, עירויות, בתי ספר, תחנות כלי תחבורה וחנוונים או גנים ציבוריים כמו גם שלטים על דירות פרטיות (Ben Rafael et al., 2006). האנגלית היא כיום הלשון הזרה הדומיננטית, ונעשה בה שימוש לשבירת מחסומי תקשורת עם העולם שמחוץ לישראל. האנגלית היא גם הלשון המבוקשת ביותר לצורך לימוד אקדמי והשתלבות בתעסוקה. אנגלית היא גם שפת חובה הנלמדת בבית הספר היסודי והתיכון, נדרשת לצורך קבלה לאוניברסיטאות, ורוב הטקסטים האקדמיים במסודות החינוך הגבוה מופיעים באנגלית. תפקידים רבים בעלי מיצב גבוה דורשים רמה גבוהה של

שליטה באנגלית, ומגמה זו הולכת ומתחזקת (Ben-Rafael, 2000; Shohamy & Spolsky, 1999). בשנים האחרונות התחוללו שינויים בעברית עם כניסתן הגוברת והולכת של מילים אנגליות לעברית: 'אוברדראפט', 'צ'ק-אין', 'הומלס' ו'אקשן', לצד רבות אחרות, הן עכשיו חלק מאוצר המילים העברי, לפחות בשפת הדיבור. רשתות של חנויות ומסעדות אמריקאיות הפועלות בישראל נושאות שמות אנגליים. לא מעטים ההורים הבוחרים לילדיהם שמות הנראים הולמים את שתי השפות, כגון 'תום', 'לי' ו'בן' (Rebhun and Waxman, 2000). אנגלית היא גם השפה שרוב ההורים בישראל מעוניינים שילדיהם ילמדו ויידעו (Ben-Rafael, 1994), והיא הלשון הנקשרת בעולמם של הישראלים לקידום (Shohamy, 2007; Shohamy Spolsky 1999).

עולים דוברי אנגלית בישראל

כפי שהעירו רוסקין ואידלסון (Roskin and Edelson, 1983), עולים דוברי אנגלית החיים בישראל משתייכים לקבוצה ייחודית מעצם זאת שהיגרו לישראל שלא מחמת רדיפות. בנוסף לכך, הם נתפסים תכופות כאנשים בעלי יכולת כספית ואישית גבוהה יותר בהשוואה לקבוצות עולים אחרות, וכמי שמעברם מארץ לארץ נעשה בתנאים טובים יחסית. תושבי ישראל סקרנים תכופות לדעת מדוע אנשים מארץ דוברת אנגלית מעוניינים לבוא ולהשתקע בישראל. אייזקס (Issacs, 1967) היה הראשון לחקור את הסיבות שהביאו יהודים אמריקאים לעלות לישראל. הוא העיר שאלו שעלו חשו שהם 'אאוטסיידרים' בארצות הברית, והעלייה לישראל סייעה להם לחוש בבית ובסופו של דבר להפוך לשייכים, 'לאינסיידרים', כיהודים. עם זאת, רוב העולים נוכחו שהם נשארו 'אאוטסיידרים' בארץ כאמריקאים. אייזקס טוען שלעיתים תכופות תושבי ישראל הוותיקים תופסים את העולים במונחים שליליים, דווקא משום שהם לא הגיעו לישראל מחמת רדיפות ומשום שנהנו מתנאים כלכליים טובים בארצם ועלו מתוך מוטיבציה אישית (Issacs, 1967). כיום העולים דוברי האנגלית מארצות הברית הם קבוצה מגוונת מאוד, שמניעי החלטת הפרטים המרכיבים אותה לעלות מאופיינים תכופות באידיאולוגיה ציונית ובתחושת מחויבות יהודית עזה – לצד מניעים אחרים (Glass, 2002).

חשוב לציין שהאמור לעיל מתייחס בעיקר לעולים דוברי אנגלית מארצות הברית, שכן כהן (Cohen, 2002) טוען שהעולים היהודים מבריטניה שונים מאלו הבאים מארצות הברית מבחינת יכולת ההתאקלמות שלהם. לפיכך, יש להיזהר מלהכליל בבואנו לדון בעולים דוברי אנגלית, שכן ארץ המוצא קובעת לא מעט.

מוקד המחקר

מאמר זה בוחן את יחסי הגומלין בין העולים דוברי האנגלית לישראלים הוותיקים. באופן ספציפי יותר, מטרת המאמר היא לנסות להבין מה חווים עולים דוברי אנגלית בהקשר יחסי הגומלין האלה בתהליך הסתגלותם לחיים בישראל. כפי שהוער לעיל, הדגש במחקר זה על השפה האנגלית סיבתו במקומה הייחודי של האנגלית כלשון גלובלית ובינלאומית, בהשוואה לשאר הלשונות בישראל. בארץ רווחת האמונה שדוברי האנגלית מהווים קבוצה מועדפת המדברת שפה שהכול רוצים לרכוש. לפי דעה זו, דוברי האנגלית באים מרקע סוציו-אקונומי משופר ומדברים לשון מוערכת מאוד בעלת כוח משיכה ומעוררת כבוד. עם זאת, לדוברי האנגלית יש מיצב של עולים, והישראלים מודעים רק במידה מוגבלת למצבם האישי של אותם דוברי אנגלית כעולים. למשל, תכופות מגיעים העולים מארצות הברית לאחר שפרשו מעבודתם והם עושים מאמץ לשנות את חייהם בגיל מבוגר למדי בעודם מתמודדים עם קשיים גדולים במסלול חייהם החדש עתיר הסיכונים. עליהם להתמודד עם אתגרים רבים, כגון הסתגלות לתרבות חדשה וללשון חדשה; רבים מהם עוזבים מאחוריהם את משפחותיהם ומתמודדים עם קשיים של השתלבות חברתית. מטרתנו הייתה לתעד סיטואציה ייחודית ושונה מן הרגיל זו. שאלתנו הספציפית יותר היא כלהלן: מה קורה בחיי היומיום לעולים שלשונם הביתית הראשונה היא גם לשון עוצמתית?

המחקר

המדגם והראיונות

המחקר כלל מדגם של שלושים עולים דוברי אנגלית – 9 גברים ו-21 נשים – שהשיבו תשובות במסגרת ראיונות מובנים-למחצה. באופן ספציפי יותר, הם התבקשו לדווח על חוויות שלהם הקשורות לאפיזודות לשוניות בחיי היומיום בישראל. המראיינת נקטה גישה תמטית/ נושאת, תוך שימוש בשיטה של שאלות נרטיביות (narrative inquiry). כל המשתתפים במחקר עלו לישראל לאחר גיל 18 ואיש מהם לא חי בארץ למעלה מ-12 שנים בעת שהתקיימו הראיונות. הגיל החציוני של המרואיינים היה 54.6. כמעט כולם באו לישראל בלי לדעת עברית קודם לכן ולמדו באולפן עם הגיעם ארצה. כמה מהם עדיין למדו באולפן בעת שהתקיימו הראיונות. רובם באו לישראל מסיבות אידיאליסטיות. כמה מהם הצטרפו ללימודי תואר שני באוניברסיטת תל אביב.

עניינה של המראיינת היה בסוגיות לשוניות, אך אלו שובצו בהקשרים רחבים יותר הנוגעים לעלייה. במסגרת זו המרואיינים הסבירו את אופני הסתגלותם לחיים בישראל בעוד שליטתם בעברית מוגבלת. הראיונות כללו סדרת שאלות שבמרכזן ניסיון להבהיר כיצד חוו המרואיינים את החיים בישראל. כל המשתתפים הסכימו להתראיין ובעצם היו להוטים לכך מאוד, משום שנסיונות חיהם עשו את הנושאים הנידונים לרלוונטיים מאוד ולבעלי חשיבות מרכזית לגביהם.

איסוף הנתונים

החוקרת פגשה חלק מן המרואיינים במקומות שונים, אבל בעיקר באולפן, המקום שבו הם למדו עברית, וראיינה אותם אחרי השיעור או בבתיהם, בעוד עם אחרים דיברה בטלפון וסיפרה להם על המחקר; אחרים רואיינו באוניברסיטת תל אביב, שבה הם נרשמו כתלמידים לתואר שני הנלמד באנגלית. כל הראיונות הוקלטו במכשיר MP3, בהסכמת המרואיינים, ולכל אחד מהם נאמר שהם מרואיינים כחלק מעבודת המחקר.

תוכנית המחקר כללה פגישת קדם-ראיון עם המרואיינים; מטרת הפגישה הייתה לחלוק איתם את תחושותיהם ולשמוע את הסבריהם לתחושות אלה. כל ראיון נמשך בממוצע חצי שעה, ובמהלכו המראיינת הציגה סדרה של שאלות. להלן השאלות: כיצד נראו החיים בישראל למרואיינים בעת ששליטתם בעברית הייתה מוגבלת? כיצד תפסו את יוקרתה של האנגלית? והאם ידיעת האנגלית העניקה להם יתרונות מיוחדים או להיפך – פגעה בהם באופן זה או אחר? וכן אם הם חוו הפליה על רקע לשוני, ועוד עניינים הקשורים בנושא זה. הנתונים נאספו במהלך שישה חודשים, מינואר עד יוני 2009.

התשאל הנרטיבי

הראיונות נפתחו בסדרה של שאלות הנוגעות לרקעם של המרואיינים ובבקשה למתן מידע ביוגרפי. הם ענו לשאלות לגבי גילם, מקום מוצאם, אורך השהות שלהם בישראל, הסיבות לעלייתם, האם הגיעו לבד או עם בני משפחה אחרים כגון רעיה או ילדים, האם יש להם ילדים בחוץ לארץ, האם הם מתכוונים להישאר בישראל והאם הם מרוצים באופן כללי מחייהם בישראל. לאחר מכן הוצגה שאלה נוספת הנוגעת לידע הלשוני של המרואיינים; כאן הם התבקשו לתת פרטים על הלשונות שידעו קודם לכן וכן על מידת הכישרון וההצלחה שנחלו בלמידת לשונות אלה. כל זה הוביל אל השאלות והתמונות העיקריות של התשאל הנרטיבי. כל השאלות לוו בבקשה של המראיין לספר על אפיזודות רלוונטיות העשויות להדגים את הדיווח. להלן סקירה כוללת של שאלות ותמונות אלו.

התמה הראשונה עסקה בשאלה: כיצד נראו החיים בישראל לעולה חדש בעל ידע מוגבל בעברית. המרואיינים הסבירו כיצד הסתדרו בחיי היומיום כשברשותם עברית מצומצמת, ואילו אסטרטגיות נקטו כדי להתגבר על הקשיים במצב זה.

התמה השנייה עסקה בשאלה: כיצד החברה הישראלית מתייחסת לעולים החדשים. המרואיין התבקש

להסביר איך החברה נוהגת בו (או בה) כמי שאינו דובר עברית ילידי. האם דובר האנגלית מרגיש שהחברה מכילה או מדירה (exclude) אותו (או אותה)? באופן ספציפי יותר, המשתתפים תיארו באילו סיטואציות מיוחדות הם חשו מוכלים או מודרים. שאלה הקשורה בכך הייתה: האם העולים רואים עצמם כ'אחרים' בחברה הישראלית.

התמה השלישית עסקה בהפליה לשונית. המראיין נשאל אם הוא (או היא) חש מופלה עקב היותו בעל ידע באנגלית ובד-בעל ידע חסר בעברית, והתבקש להרחיב בעניין על ידי מתן דוגמאות של אירועים מחייו (או מחייה) בישראל.

התמה הרביעית נגעה בשאלה: האם הם חשו מוערכים בחברה הישראלית ואם נעשה שימוש ביכולותיהם.

התמה החמישית עסקה בזכויותיהם כעולים, והם נשאלו על שירותים מיוחדים הניתנים לעולים. **התמה השישית** הייתה קשורה בסוגיות של זכויות לשוניות והפליה לשונית, במיוחד מבחינת הלשון במרחב הציבורי (כלומר, הנוף הלשוני). הם נשאלו אם היו להם בעיות בניהול חייהם במרחב הציבורי.

ניתוח הנתונים

שיטת הניתוח כללה סימון והבלטה של כל האפיזודות שנרשמו בתעתיק הראיון והצביעו על קשיים, אי-הבנות והפליה הנוגעת ללשון ופוגעת בתפקוד הראוי באופן יומיומי, בהתאם לשאלות שצוינו לעיל. לאחר מכן התשובות קודדו, מוינו ועברו סינתזה כדי להסיק את הממצאים מהנתונים.

הממצאים

הנה מדגם מן התשובות:

1. קשיים בתפקוד

אישה בת 76:

'לעתים את מרגישה כמו קבצן המקווה שמישהו במשרד, שבו אתה זקוק לרישיון, יידע לדבר אנגלית. רוב הישראלים אינם יודעים אנגלית, ואין אפשרות (לי בכל אופן אין אפשרות) לנהל שיחה רצינית בעברית... אם זה קשור בעניין של כסף כמו בבנק, בסניף דואר או תשלום חשבונות. כל זה. כאשר אני צריכה לטפל בעניינים כאלה, אני מתכננת לעשות זאת כשאני רגועה מאוד וכשיש לי הרבה זמן. משום שזה מה שצריכים. נדרשת המון אנרגיה כדי להתמודד עם זה.'

2. שוליות (marginalization) והוצאה מכלל החברה

גבר בן 58 אמר:

'אני מרגיש שהחברה רואה בנו באיזשהו מובן "דרגה שנייה", לא ישראלים ממש... אנחנו כביכול בחוץ. כאשר אתה עולה חדש, הם אוהבים אותך; כשאתה נעשה מתחרה שלהם, הם שונאים אותך.'

3. הפליה על רקע לשוני

אישה בת 63 טענה:

'אם אני צריכה מתישהו לצלצל לאיזה לאיזו חברה, בין שזה "סלקום" או מקום שמתקנים טלוויזיות, אז שומעים: תלחץ 1 לעברית, 2 לרוסית, 3 לצרפתית, ואני נעשית מתוסכלת מזה יותר ויותר. רק לעתים רחוקות מאוד יש לך מספר לחוץ לאנגלית. הרוסים והצרפתים השתלטו לגמרי וכבר לא שומעים לעתים קרובות על זה ש[חשבו פעם] האנגלית תהיה השפה המדוברת כאן במקום העברית.'

4. תחושה שאינך מוערך כל צורך בחברה

אישה בת 76 אומרת בעצב:

'זה הפסד כפול, לנו ולאילו שאינם מנסים להיעזר במשאבים שהבאנו איתנו (מלבד כסף) ולהשתמש בהם.'

5. תחושה של העולים שהם זוכים לשירות מצומצם כדי לסייע להם לתפקד בחיי היומיום בחברה

גבר בן 58 הסביר:

'מעט מאוד נעשה בשבילנו, דוברי האנגלית. משאירים אותנו כאן לנפשנו להסתדר איכשהו בכוחות עצמנו.

6. הפליה בנוף הלשוני במרחב הציבורי

גבר בן 29 הביע צער על כי

'הארץ שופעת שלטים הכתובים גם באנגלית ובערבית. אבל [שלטים על] שירותי החירום הם בעברית בלבד.'

סיכום הממצאים

כל המראוינים חוו קשיים בניהול חייהם היומיומיים. כולם הזכירו בעיות בתקשורת עם ישראלים. בנוסף, כל המראוינים הביעו תסכול מכך שאינם יכולים לבטא את עצמם בעברית ומכך שאינם מבינים מה שאומרים להם. כשאין תפריט בשפה האנגלית בטלפון או כששלטי חירום נכתבים רק בעברית, זה מקשה על הסתגלותם. מפאת קשייהם בהבנת השפה הם מרגישים ניתוק מהחברה. בנוגע לאנגלית: הם ציפו לכך שעובדת היותם דוברי אנגלית כשפת אם תהיה להם לעזר. אך לאחר עליתם לארץ התברר שלא היה בכך כדי להיטיב איתם, כיוון שהישראלים רואים בהם עולים ממדינות עשירות ואינם מקבלים אותם כחלק מהחברה. כאשר הם משתדלים לדבר עברית עם ישראלים, הם לרוב נענים באנגלית. כך שבזמן שהישראלים חושבים שהם עוזרים לדוברי האנגלית, הם בעצם מקשים עליהם ללמוד את השפה העברית. במשרדים הם נתקלים תכופות בעובדים שאינם שולטים באנגלית ואינם מסוגלים לנהל איתם שיחה. המראוינים התלוננו שלא עושים מספיק למענם, לעומת מה שנעשה עבור עולים ממדינות אחרות.

מסקנות, המלצות והשלכות

מבוכה ועמימות שוררים לגבי 'היתרון המיוחד' שבידיעת אנגלית כשפת אם. בעוד הישראלים סבורים כי טוב ונעים חלקם של דוברי האנגלית עקב בולטותה וחשיבותה של האנגלית בישראל, הממצאים מורים על כך שידיעת אנגלית איננה ערובה לאיכות חיים לעולים. כפי שהנתונים מראים, דוברי האנגלית, ככל קבוצה אחרת של עולים, ניצבים נוכח קשיים עצומים על אף שליטתם באנגלית. דומה שתדמיתם של דוברי האנגלית מעורבת עם הדימוי הגלובלי שלה; משמעות הדבר היא שמצד אחד, האנגלית היא לשון בינלאומית רבת עוצמה, אך, מצד שני, היא אינה נחשבת ל'לשון מהגרת' בישראל. ייתכן מאוד שעקב המיצב הגבוה שלה כלשון גלובלית, אין בישראל הכרה בכך שדובריה של לשון זו מתחבטים באותן בעיות שמתחבטים בהן דוברי שפות אחרות. באשר לרשויות האחראיות לשירותים הניתנים לעולים, אף הן 'נופלות בפח' המיצב של האנגלית, תוך התעלמות מהאנשים הדוברים שפה זו, ועקב זאת שוללות מן העולים דוברי האנגלית שירותים שמקבלים עולים דוברי שפות אחרות. אפשר לפרש תופעה זו בכך שנוטים להתמקד באנגלית כאובייקט, כמערכת לשונית שמישה ברחבי העולם, אך נוטים להתעלם מן האנשים שמאחורי השפה. מתעלמים מצורכיהם ומשאיפותיהם כגון רצונם להשתייך ולקחת חלק בעולמה של החברה הישראלית. שלא כעולים אחרים, שמתייחסים אליהם כאל אנשים בהקשר של הגירה, רואים בעולים דוברי האנגלית 'אובייקטים לשוניים'. תחושה זו של היות 'אובייקטים לשוניים' עולה בקנה אחד עם טענתם של פניקוק (Pennycook, 2003) ואחרים הסבורים שהבלשנים, המעלים טיעונים אקולוגיים, כלומר, הנוגעים לארגון המרחבי של מוסדות ואנשים, מבודדים בעצם את הלשון מבני האדם הדוברים אותה, מאחר שהם מעצבים את דימוי הלשון כישות אובייקטיבית. אך לדוברי אנגלית ילידיים העולים לישראל, האנגלית היא 'סובייקטיבית', קשורה בסובייקט הייחודי שלהם. היא אורח חייהם.

ברור מדיווחיהם של העולים שיש צורך לפתח מדיניות מכילה יותר בתחום השירותים ומתן הזכויות לכלל העולים, ובכלל זה גם לאלו המשתמשים ב'לשון עוצמתית', דומיננטית. יתר על כן, הממצאים שהתקבלו במחקר זה מצביעים על הצורך ליצור מודעות רבה יותר לעלייה כהליך, כממשות שאנשים מתמודדים איתה, ולאנשים שמאחורי השפה.

בנוסף לכך, המחקר מצביע על הצורך לתעד חוויות אישיות, ביוגרפיות ואפיזודות בחיי יומיום, כדי לטפח את המודעות לצורכיהם של העולים בתהליך התערותם וקליטתם. המחקר גם התמקד בקבוצת גיל שאין מרבית לחקור אותה: הגיל הממוצע של הנחקרים הוא מעל 50. בזכות בחינת חוויות החיים של עולים אלה יש תקווה שהם יזכו ליתר הכרה והבנה בחברה בעלת מודעות גוברת לקבוצות הגיל השונות בה.

ממחקר זה אנו באים לכלל הכרה ביסוד האנושי שיש לכבדו ולתת עליו את הדעת. כמה מן הדעות הקדומות בנוגע לדוברי אנגלית כשפת אם ראוי שיופרכו; הכוונה בעיקר לציפייה מהם להקריב הכול מאחר שבאו מחברה עשירה לחברה ענייה יותר. השקפה נוספת שראוי לערער עליה היא שלעולים יש שפע, בעוד שבאמת הם זקוקים לשירותי עלייה באותה מידה כמו עולים מארצות אחרות. החברה בישראל עשויה רק להרוויח אם תגלה יותר קבלה וסובלנות כלפי אלו הנאבקים למצוא את מקומם בה כשהם מצוידים בידע מוגבל בעברית. לשם כך יש צורך בשינוי תפיסה בחברה כולה ונכונות לראות בעולים כמי שמסוגלים לתרום לחברה החדשה שהגיעו אליה. וכמוכן למדנו ממחקר זה שקשה לעשות הכללות לגבי שפות ספציפיות, לכל שפה יש ערך ובעייתיות משלה בהקשרים שונים – חברתי, פוליטי, כלכלי ואנושי. במחקרים עתידיים אנו מתכננים לבחון את ניסיונות חייהם של קבוצות עולים הדוברים שפות אחרות ולערוך השוואות בין חוויותיהם לחוויות העולים מארצות דוברות אנגלית בהקשר הספציפי של הגירה ועלייה לישראל.

תרגום: העורך

מקורות

- Ben Rafael, E. (1994). *Language, identity and social division: The case of Israel*. Oxford: Clarendon Press.
- Ben Rafael, E. (2000). Language in a pluralistic society: a sociological paradigm. In Herzog H. and Ben Rafael, E. eds. (2000) *Language Communication in Israel: Studies of Israeli Society*. Transaction Publisher. p. 175-207
- Ben Rafael, E., Shohamy, E. Amara, M.H. Trumper-Hecht, N. (2006). Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel, *International Journal of Multilingualism*. 3, 1, 7-31.
- Cohen, S. M. (2002, August 25). Changing conceptions of Jewish collectivity among young adult Jews and their implications for Jewish education: a dual research project. Hebrew University. The Research unit, Department of Jewish Zionist Education. The Jewish Agency for Israel. p. 16.
- Fishman, J. (1998). "The New Linguistic Order." Bracing for the Hangover: Has Globalization Fizzled Our? Ed. Moises Nara: *Special issue of foreign Policy* 113. p. 26-40.
- Garcia, M.E. (2003). Recent research on language maintenance. *Annual Review of Applied Linguistics*. 23. p. 22-23.
- Glass, J.B. (2002). *From New Zion to Old Zion: American Jewish Immigration and Settlement in Palestine 1917-1939*. Detroit: Wayne State University Press.
- Isaacs, H.R. (1966). *American Jews in Israel*. John Day Company, NY.
- Pennycook, A. (2003). Global Englishes, Rip Slyme and performativity. *Journal of Sociolinguistics*. 7(4). 513-533.
- Phillipson, R. (1992). *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press
- Rebhun, U. & Waxman, C.I. (2000). The "Americanization" of Israel: a demographic, cultural and political evolution. *Israel studies*, 5(1). 66-82.
- Ricento, T. (2000). Historical and theoretical perspectives in language policy and planning. *Journal of Sociolinguistics* 4(2). 196-213.
- Roskin, M. & Edleson, J. L. (1983). The emotional health of English speaking immigrants to Israel. *Journal of Jewish Communal Service*. 60. p. 155-161.
- Shohamy, E. (2007). Reinterpreting globalization in multilingual contexts. I *International Multilingual Research Journal*. 1(2), 127-133.
- Sifakis, N.C. & Sougri, A-M. (2003). Facing the globalization challenge in the realm of English language teaching. *Language and Education*. 17(1). 59-63.
- Spolsky B. (1996). English in Israel after independence. In J.A. Fishman, A.W. Conrad & A. Rubal Lopez (Eds.) *Post Imperial English Status Change in Former British & American Colonies 1940-1990*. New York: Mouton.
- Spolsky, B. & Shohamy, E. (1999). *The Languages of Israel, Policy, Ideology and Practice*, Clevedon: Multilingual Matters.
- Spring, J. (2007). The triumph of the industrial-consumer paradigm and English as the global language. In Wiley, T.G & Ariles, A. J. (Eds.) *International Multilingual Research Journal*. 1(2), 61-78.
- Waxman, C.I. (1995). In the end is it ideology?: Religio-cultural and structural factors in American aliya. *Contemporary Jewry* v. 16. 50.